SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

Son 2. Jild 4.

2024

ISSN: 2181-1342 (Online)
Сайт: https://scienceproblems.uz
DOI: 10.47390/SPR1342V4I2Y2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОИЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 2(4) - 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Аброр – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холикулов Ахмаджон Боймахамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Хожаев Азизхон Саидалохонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров ҚулматАширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликов Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулув Жамолиддиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудири;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Рахман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуротовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич - юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Каюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна - педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васила Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Карамаддиновна – психология фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович –сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич –сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Файзуллаева Мавлюда Хамзаевна
ЎЗБЕК ВА ТОЖИК АНЪАНАВИЙ ТАОМЛАРИДА ЭТНОМАДАНИЙ АЛОҚАЛАРНИНГ АКС ЭТИШИ (СУРХОН ВОҲАСИ МИСОЛИДА) 10-15

Umarov Sardor Yakubovich
QAYTA BIRLASHGAN GERMANIYADA MEHNAT BOZORINI ISLOH QILISH, AHOLI BANDLIGI, DEMOGRAFIK O‘ZGARISHLAR 16-20

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Shadiyeva Gulnora Mardiyevna
O’ZBEKISTONDA EKSPORTNING OSHISHINING IQTISODIY O’SISHGA TA’SIR ETISH YO’LLARI........ 21-29

Халилдинов Азизбек Абдуқаххорович
КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ БОШҚАРИШГА ОИД НАЗАРИЙ ҚАРАШЛАР........ 30-34

Мавлянов Мажид, Урдушев Хамракул
КЛАСТЕР ЁНДАШУВИ: ЧОРВАЧИЛИК КЛАСТЕРЛАРИНИНГ АФЗАЛЛИКЛАРИ 35-45

Асроров Азизбек Исомиддин угли
ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПРИРОДА РИСКОВ, ВОЗНИКАЮЩИХ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ........ 46-52

Xaydarova Durdona Shuxratjon qizi, Achilboyeva Sevinch O’tkir qizi
MAHALLIY BUDJET DAROMADLARI HISOBI TASHKIL ETISHNING NAZARIY JIHATLARI. 53-60

Камалов Акмал Сайдакбарович
ХАЛҚАРО ТРАНСПОРТ ЛОЙИҲАЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИЛИШИ ЭҲТИМОЛЛИГИНИНГ ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИГИГА ТАЬСИРИНИ БАҲОЛАШ УСЛУБИЯТИ ИШЛАБ ЧИҚИШ 61-68

Namazov Gafur Shokulovich
IQTISODIYOTDA GIBRID MODELLARNI QO’LLASH 69-75

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

Rasulov Azizkhon Mukhamadqodirovich
YANGI O’ZBEKISTONDA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING TIZIMLI O’ZGARISHI 76-81

Kadirova Ziyoda Rahimdjanovna
ISLOM FALSAFASIDA ILM TUSHUNCHASINING MOHIYATI 82-86

Turdiyev Bexruz Sobirovich
JAMIYAT IDEOSFERASINING IJTIMOIY-FALSAFIY TAHLILI 87-92

Alimatova Nargis Abduxalilovna
KONSTITUTSIYADA HALOL RAQOBAT KAFOLATI 93-98

Abdullayev Ibodulla Abdullayevich, Mustafoyeva Feruza Xurshid qizi
MA'NAVIYAT – YANGI O‘ZBEKISTON TARAQQIYOTINING MUHIM POYDEVORIDIR........ 99-103

Кувандиков Шокир Облокулович
МАҲМУДХЎЖА БЕҲБУДИЙ МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАРАШЛАРИНИНГ ИЖТИМОИЙ ФАЛСАФИЙ МАНБАЛАРИ 104-111

Yusupaliyev Orzimurod Odilovich
YOSHLAR MAFKURAVIY ONGI TRANSFORMATSIYALASHUVINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI: MUAMMO VA YECHIMLAR 112-119

Eshonqulov Laziz Norqobul o'g'li
BADIIY MUHITDA TANQIDIYLIK VA SATIRANING TABIIY KOMMUNIKATSIYASI 120-125

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Saitova Nilufar Djumaydillayevna
YOSH O'ZBEK SHOIRLARI: VOQELIKNI IDROK ETISH VA UNI BADIIY IFODALASH TENDENSIYALARI 126-130

Nurmanov Furqat Xayitqulovich
O'G'UZ" ETNONIMI VA O'G'UZLAR 131-137

Qudratova Sitora Olimovna
AQSH HIKOYACHILIGI TARIXI VA SPETSIFIKASINING BADIIY IFODASI HAMDA JANR IJODKORLARI 138-148

Fayziyeva Aziza Anvarovna, Safarova Nigora Axatovna
METAFORALARNING O'ZBEKCHA TARJIMASIGA KOGNITIV YONDASHUV 149-153

Qodirova Madinabonu Murodjon qizi
LINGVISTIK TA'MINOT VOSITALARI: TUZILISHI VA TARKIBI 154-159

Аллабердиева Регина, Мадалов Навруз
ТАКСОНОМИЯ ГЕНДЕРНО-МАРКИРОВАННЫХ ПАРЕМИЙ - РЕГУЛЯТИВОВ АНГЛИЙСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ 160-165

Azimova Aziza Alisher qizi
INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA KONCHILIK LEKSIK BIRLIKLARINING LEKSIK-SEMANTIK XUSUSUYATLARI 166-172

Shoymardonov Ilhom Alixonovich
BAHOR, YOZ, KUZ MAVSUMLARI BILAN BOG'LIQ BOLALAR QO'SHIQLARI 173-178

Raxmatova Dilafruz Nusratilloyevna
SAMARQAND JADIDCHILIK MAKTABI VAKILLARI ASARLARINING TIL XUSUSIYATI 179-184

Mirzayev Jasur, Madalov Navruz
THE DIALOGIC NATURE OF PERSONIFICATION IN THE POETICS OF WILLIAM BLAKE 185-190

Yuan Xiaowei
ON THE TITLE AND LEXICAL FEATURES OF THE WINTER OLYMPICS NEWS REPORT IN CHINA DAILY 191-197

12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР

Ражабов Нариман Шарифбаевич
НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ДОБРОВОЛЬНОЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СЕРТИФИКАЦИИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН 198-206

Yakubova Iroda Bahramovna
MULKIY HUQUQLARNI JAMOAVIY ASOSDA BOSHQARUVCHI TASHKILOTLAR VA MUALLIFLIK

HUQUQI OBYEKTLARIDAN FOYDALANUVCHI SHAXSLAR OʻRTASIDAGI SHARTNOMALAR TASNIFI 207-212

Inoyatov Behruzjon Umidjon oʻgʻli
TOVAR BELGILARINING HUQUQIY JIHATDAN MUHOFAZA QILISHNI TARTIBGA SOLUVCHI QONUNCHILIKNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI 213-220

Раимова Шохсанам Ғайратжоновна
РЕЦИДИВ ЖИНОЯТЛАР ВА УЛАРНИНГ ҲУҚУҚИЙ АҲАМИЯТИ 221-227

Mikumov Bobur
CURRENT ISSUES OF IMPROVING THE PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY AT THE INTERNATIONAL LEVEL 228-234

Нодирахон Абдурахманова
ВЛИЯНИЕ ТЕХНОЛОГИИ БЛОКЧЕЙН, СМАРТ-КОНТРАКТОВ И КРИПТОВАЛЮТ НА РАЗВИТИЕ ПРАВА 235-239

Акмалхонов Боситхон Азизхон ўғли
ЗАЩИТА ПРАВА ЧАСТНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В ПРАКТИКЕ ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА 240-246

Turakulova Nazira
MUALLIFLIK HUQUQIDA MULKIY HUQUQLARNI JAMOVIY BOSHQARISH 247-260

Якубов Бекзод Эркинбаевич
КЕЧИКТИРИБ БЎЛМАЙДИГАН ҲОЛЛАРДА ТЕЗКОР – ҚИДИРУВ ТАДБИРЛАРИНИ ЎТКАЗИШ ТАРТИБИ ВА УНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ 261-265

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

Mamajonov Xoshimjon Abdumalikovich
FIZIKA FANINI IJODIY O`ZLASHTIRISH YOʻLLARI (AKADEMIK LITSEYLAR MISOLIDA) 266-271

Tkacheva Anastasiya Aleksandrovna
OʻZBEKISTON OLIY OʻQUV YURTLARIDA ISPAN TILI BOʻYICHA IJTIMOIY-MADANIY KOMPETENTLIKNI OʻQITISH STRATEGIYASINI ISHLAB CHIQISH 272-281

Haqberdiyev Baxtiyor Rustamovich
TASVIRIY SAN’AT VA MUHANDISLIK GRAFIKASI FANLARINI BOSHQA FANLAR BILAN INTEGRATSIYASI 282-287

Jumayev Xushboq Soatmumin oʻgʻli
KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI OʻQUVCHILAR XOTIRASINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI 288-291

Omonqulov Ulugʻbek Maxsiddin oʻgʻli
IQTIDORLI OʻQUVCHILAR BILAN ISHLASH METODIKASI 292-296

Jumaboev Nabi Pardaboevich
THE NEED TO USE AESTHETIC VIEWS OF EASTERN THINKERS IN THE EDUCATIONAL SYSTEM 297-304

Kayumov Erkin Kazakbayevich
TASVIRIY SAN’ATNING OʻQUVCHILAR IDROKI VA IJODKORLIGINI SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI 305-310

Yusupova Feruza Hajiboyevna, Gaipova Nilufar Jasurbekovna
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING EKOLOGIK TA'LIM BERISHDA GRAFIK ORGANAYZERLARNING ROLI 311-317

Karshiboyeva Dilafruz Boxodirovna
SOMONIYLAR DAVRI SAN'ATI VA UNING JAHON TARIXIDAGI ROLI 318-322

SCIENCE PROBLEMS.UZ

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари. -№ 2(4) - 2024.
ISSN: 2181-1342 (Online)
https://scienceproblems.uz

Karshiboyeva Dilafruz Boxodirovna
Guliston davlat universiteti stajyor oʻqituvchisi
dilafruzkarshiboyeva@gmail.com

SOMONIYLAR DAVRI SAN'ATI VA UNING JAHON TARIXIDAGI ROLI

Annotatsiya. Maqolada Samoniylar davri san'ati, uning gullab yashnashiga sabab boʻlgan omillar, oʻsha davrda etishib chiqqan mutafakkir olimlar toʻgʻrisida ma'lumot berilgan. Bu davrda etishib chiqqan mutafakkir olimlarning jahon tamaddunidagi yuksak oʻrni e'tirof etilgan. Fan, ta'lim, madaniyat va tarbiya toʻgʻrisidagi qarashlari keltirilgan.
Kalit soʻzlar: madaniyat, san'at, hunarmandchilik, estetik qarashlar, taraqqiyot, tafakkur, mutafakkirlar.

Karshiboeva Dilafruz Bakhodirovna
Trainee teacher of Gulistan State University

ART OF THE SOMANIAN PERIOD AND ITS ROLE IN WORLD HISTORY

Abstract. The article provides information about the art of the Samonite period, the factors that led to its flourishing, and the thinkers and scientists who flourished in that period. The high place of the thinkers and scientists who grew up in this period in the world civilization was recognized. His views on science, education, culture and upbringing are presented.
Keywords: culture, art, craft, aesthetic views, development, thinking, thinkers.

Каршибоева Дилафруз Боходировна
Преподаватель-стажер Гулистанского государственного университета

ИСКУССТВО СОМАНСКОГО ПЕРИОДА И ЕГО РОЛЬ ВО ВСЕМИРНОЙ ИСТОРИИ

Аннотация. В статье представлены сведения об искусстве самонитского периода, факторах, приведших к его расцвету, а также о мыслителях и учёных, процветавших в этот период. Было признано высокое место мыслителей и учёных, выросших в этот период в мировой цивилизации. Представлены его взгляды на науку, образование, культуру и воспитание.
Ключевые слова: культура, искусство, ремесло, эстетические взгляды, развитие, мышление, мыслители.

DOI: https://doi.org/10.47390/SPR1342V4I2Y2024N46

Kirish. Yurtimizning tarixida ajralmas sahifa sifatida e'tirof etiladigan Somoniylar davrida tinchlik siyosati, ilm-fan, madaniyat gullab yashnagan. Somoniylar davlati dastavval Movarournahrda yuzaga kelishi jarayoni IX asrning boshlariga toʻgri keladi. Ismoil Somoniy esa davlatning poytaxti etib Buxoro viloyatini tayinlaydi. Somoniy davlati hukmdorining say harakatlari bilan Movarounnahrda davlat mustaqilligi qayta tiklanib yanada yuksaklikka intila boshlaydi.

Somoniylar ilm-fan, adabiyot, san'at, umuman madaniyatning taraqqiyotiga katta ahamiyat berganlar. Ular saroyga olim, shoir, bastakor, muhandis kabi iste'dod egalarni jalb etganlar [1:47]. Bu davrda aholining tili so'g'di, tojik va turkiy bo'lsa-da, arab tili ham keng tarqalgan edi. Arab tili ilm-fan, adabiyot, din, fiqh tili va jahondagi eng katta davlat bo'lgan xalifalikda xalqaro aloqa tili ham edi [2:592]. Shuning uchun arab tilini bilmay ijod etish yoki biror vazifaga tayinlanish mumkin bo'lmagan. Har qanday davr va har qanday jamiyatda ham olim-u ulamolar, mutafakkir-u donishmandlarning o'rni beqiyos bo'lgan. El-u yurt o'zining shunday aziz va buyuk farzandlari bilan haqli ravishda faxrlangan, ko'ngli tog'day ko'tarilib, g'ururu iftixorga to'lgan. Bu hayotiy haqiqatdan kelib chiqib aytadigan bo'lsak, jannatmakon yurtimiz – O'zbekiston zaminidan azal-azaldan o'zlarining ilmiy-ma'naviy, ma'rifiy-falsafiy meroslari bilan jumlai jahonga tanilgan ko'plab buyuk allomalar va mutafakkirlar etishib chiqib, samarali faoliyat ko'rsatganlar [3:3]. Ular aql-zakovati, tafakkur dunyosi va yuksak ilmiy salohiyatining mahsuli bo'lgan bebaho asarlariyu buyuk kashfiyotlari ming yillar osha nafaqat bizning diyorimiz, balki jahon ahlining qudratli ma'naviy mulki sifatida ham ardoqlanadi. Bu umumbashariy meros dunyo tamadduni rivojiga qo'shilgan munosib hissa bo'lganligi hozirgi vaqtda ilm ahllariga ham, keng jamoatchilikka ham yaxshi ma'lum.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Shuningdek, ushbu davr shunisi bilan ajralib turadiki, bu davrda davlatda millatlararo totuvlik, e'tiqodiy xurlik va diniy bag'rikenglik barqaror bo'lgan hamda estetik qarashlar taraqqiy etgandir. Somoniylar davrida ilm-fan hamda ma'rifat rivojlanib yuksaklikka intilayotgan davrida Ibn Sino, Axmad Yassaviy, Imom at-Termiziy [4:56], Bahovuddin Naqshband, Ismoil Buxoriy, Farobiy, Beruniy kabi allomalar hamda buyuk mutafakkirlar yetishib chiqishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan ko'rinib turibdiki bu davrda xalqni ma'naviyatini, savodini hamda estetikasini rivojlantirishda Somoniylar davlati ko'plab ishlarni olib borganligi ma'lum bo'ladi. Somoniylar davrida ko'plab ilm markazlari, jumladan "Dor al-iyodiya", "Dor al-juzjoniya", "Buxoro fiqh maktabi" kabi maktablar faoliyat olib borgan. Bu esa Somoniylar davlati hukmdori Ismoil Somoniy o'z davrining yirik va aqlli davlat arbolaridan biri ekanligidan dalolat beradi. Bundan tashqari Somoniylar hukmdori o'rta asrlarning qobilyatli, serg'ayrat, tirishqoq, tadbirkor hamda nihoyatda zukko davlat arbobi hamda hukmdorlar ichida eng adolatlisi edi. U Movarourmahrmi birlashtirib, mustahkam feodal davlatni yani Somoniylar davlatini tuzishga bor kuchi bilan harakat qiladi va bu ishning uddasidan chiqadi. Bu tizim hukmdorga davlatni har tomonlama oqilona boshqarishda juda katta yordamchi vazifani o'taydi. Bu tizim asosini esa oliy hukmdor dargohi va devonlar majmui tashkil etgan. Ismoil Somoniy Vatanida barqaror tinchlikni ta'minlab, uni mustahkamlashda hukmronlik qobiliyatining hamma nozik xususiyatlarini ishga soladigan hamda har bir ishning oxirini o'ylab ish yuritadigan hukmdor bo'lgan. Ismoil Somoniy kuchli qo'shinini Buxoroning devori, ya'ni himoyachilari deb atagan ekan. Ularning maslahatlari hamda yordamlari bilan hukmdor ish olib borgan hamda ularning yordamlari bilan shunday bir qudratli markazlashgan davlat barpo qildiki, bu davlat o'sha davrda Sharqda shuhrat topdi.

Ismoil Somoniy shaxsi haqida gapiradigan bo'lsak, u yirik siyosiy arbob hisoblanadi. Ismoil Somoniy 848-yil Buxoro shahrida tavallud topgan, 874-yilda Somoniylarning Buxorodagi noibi, 888-yildan esa butun Movarounnahrga hokim bo'la olgan marifatli humdor. U asosan markaziy hokimiyatni mustahkamlash siyosatini olib borib, turli yerlardan ulamolar, adiblar, usta va hunarmandlarni Buxoroga to'plagan va ularning yordami bilan ish olib borgan.

Ismoil Somoniy Movarounnahr madaniyati rivojiga katta hissa qoʻshgan hamda aholini har tomonlama qoʻllab quvvatlagan humkdor boʻlgan. U Buxoroda Bagʻdod xalifalaridan ibrat olgan holda, oʻziga ulkan maqbara qurdiradi.

Somoniylar ilm-fan, adabiyot, san’at, umuman madaniyatning taraqqiyotiga katta ahamiyat berganlar. Ular saroyga olim, shoir, bastakor, muhandis kabilarni jalb etganlar. Bu davrda aholining tili soʻgʻdi, tojik va turkiy boʻlsa-da, arab tili ham keng tarqalgan edi. Arab tili ilm-fan, adabiyot, din, fiqh tili va jahondagi eng katta davlat boʻlgan xalifalikda xalqaro aloqa tili ham edi. Shuning uchun arab tilini bilmay ijod etish yoki biror vazifaga tayinlanish mumkin boʻlmagan.

Muhokama. Somoniylar davrida eng katta va rivojlangan shaharlar Samarqand, Buxoro, Marv, Nishopur, Hirot, Balh va Urganch shaharlari boʻlgan. Bu shaharlarda hunarmandchilik hamda bazi bir san’at turlari ham rivoj topib borgan. San’at sohasiga kiruvchi hunarmandchilik ham keng suratlar bilan tarqala boshladi. Manbalarda qayd etilishicha, Movarounnahrda, ayniqsa toʻqimachilik yaxshi taraqqiy eta boshlagan hamda ipak va jundan tayyorlangan turli-tuman gazlamalar oʻzining yuqori sifatliligi bilan, bejirim hamda nafis naqshlari ila ajralib turgan. Samarqanddagi Vedar, Surxondaryoda Darzangi va Buxoroning Zandana toʻqimachilarining mahsulotlari nafaqat Xuroson va Movarounnahrda balki, Eron, Hindiston va Iroq mamlakatlarida ham ma’lum boʻladi. Bundan tashqari Zandanada tayyorlangan gazlamalarga Sharq bozorida ham ehtiyoj katta boʻlgan. Vedarda tayyorlangan yuqori sifatli gazlamalar esa aholining yuqori tabaqalari oʻrtasida juda qadrlangan. Bu gazlama hatto "Xuroson parchasi" deb nom olgan.

Bundan tashqari, Kesh, Nasaf, Dabusiya va koʻpgina boshqa shaharlarda ham gazlamaning boshqa turlari tayyorlangan. Shishasozlik ham Somoniylar davrida keng rivoj topib, shakllanib borgan san’at turlaridan biridir. Bunday idishlar asosan koʻkimtir va shaffof rangdagi shishalardan tayyorlanib kelingan. Oʻrta Osiyo shishasozlari turli xil shakllarga ega boʻlgan barcha katta-kichik shisha idishlarni tayyorlaganlar. Shishalarning ma’lum bir qismiga takrorlanmas va ajoyib naqshlar bilan bezaklar berilgan. Bunday shishadan ishlangan idishlarga boshqa oʻlkalarda ham ehtiyoj katta boʻlgan. Bunday idishlar ishlanadigan ustaxonalar arxeologlarimiz tomonidan Marv, Termiz, Poykand, Niso kabi shaharlarda topilgan va chuqur oʻrganilgan. Biroq bu davrda kulolchilik keng rivojlanib kelgan va oʻz taraqqiyotining yuqori bosqichlariga koʻtarilgandir. Kulollar esa kulolchilik charxini yana mukammallashtirishlari natijasida idishlarini bezashda sirlardan foydalanishni kashf etishdi hamda bu ustida katta yutuqlarga erishdi. Buning natijasida idishlarning turlari, shakllari ham ko ‘payib boraverdi va bu sifatning oshishiga katta yoʻl ochib berdi. Manbalarda qayd etilishicha idishlar turli xil ranglar bilan bezatila boshladi ayniqsa, Samarqand, Marv hamda Binkent kullollarining idishlari oʻzining yuqori sifatli, bejirim shakli hamda ajoyib va nafis naqshlari bilan hurmat qozongan. Ularning ishlari ichidagi epigrafik naqsh bilan bezatilgan turli-tuman idishlar diqqatga sazovordir. Arxeologlarning ma’lumot berishicha bu davrda kulollar shaharlarda mahalla-mahalla boʻlib yashab ijod qilishgan. Shunday mahallalar Axsikat, Termiz, Samarqand, Marv kabi shaharlarda ochilgandir.

Natijalar. Tarix zarvaraqlariga nazar tashlasak, urushlar taraqqiyotga salbiy ta’sir koʻrsatgan boʻlsa, oʻzaro savdo va madaniy aloqalar almashinuvi, ilm-fanga berilgan e’tibor esa rivojlanishga katta hissa qoʻshgan. Yurtimiz hududida qadimdan ilm-fanga alohida e’tibor qaratilishi natijasida nafaqat yurtimiz, balki butun insoniyat ilmiy taraqqiyotining yuksalishida

muhim ahamiyatga ega boʻlgan Uygʻonish davri madaniyati jarayoni yuzaga kelganini koʻrishimiz mumkin. Markaziy Osiyo – Sharq renessansining asosiy markazi hisoblangan. Mintaqada dunyoviy ilmlarga intilish, madaniy boyliklardan foydalanishga boʻlgan ulkan qiziqish Sharq Uygʻonish davri madaniyatining asosiy belgilari sifatida namoyon boʻladi. Bundan tashqari, diniy tasavvur va taʼlimotlar negizida diniy-axloqiy mavzuning ustunligi, inson xulqi, ichki maʼnaviy kamoloti, shaxs sifatida yuksalishi, komillik sari intilish yoʻllarining rivojlanishi kabi omillar ham Uygʻonish davri madaniyatining ajralmas qismidir. Xulosa qilib aytganda, oʻzbek davlatchiligi tarixida Somoniylar davlati ilm-fan sohasida ulkan ilmiy yangiliklarga erishganligi hamda boshqaruv va huquqning mukammal tizimini oʻrnata olganligi bilan alohida oʻrin egallaydi [5]. Arxeologlarning izlanishlari bilan bu davrda togʻ-kon sanoatida ham katta oʻzgarishlar roʻy berganligini bilishimiz mumkin. Somoniylar davrida Badaxshonda oltin, kumush, billur, lojuvard kabi qimmatbaho matall va toshlar qazish ishlari davom etib boravergan. Qazish ishlari boshqaruvi Ustrushonaning Mink tumanida katta hajmdagi temir rudasi, Turzon koʻli ham tuz, Buttamda mis, kumush, oltin va boshqa metallar, Fargʻonadagi Nokand degan joydan esa kumush oltin hamda Isfara yaqinida toshkoʻmir qazib olingan. Baʼzi bir maʼlumotlarga qaraganda esa Fargʻonada neft ham borligi malum qilingan. Somoniylar davrida qogʻoz ishlab chiqarish ham yaxshi rivojlangan boʻlib, qogʻoz ishlab chiqarish boʻyicha eng katta markaz Samarqand hisoblangan. Unda ishlab chiqarilgan qogʻozlarining mahsuloti faqat Sharq yoki Oʻrta Osiyoda emas, balki Yevropada ham mashhur boʻlgan. Samarqand qogʻozining oti, navi, nomi tarixiy manbalarda qayd qilingan. Yozma manbalariga qaraganda bu davrda Oʻrta Osiyoda toshtaroshlik, duradgorlik, zargarlik kabi oʻziga xos sohalar ham ancha rivoj topib shakllana borgan. Bu davrda kuchli mustaqil davlatning paydo boʻlishi har tomonlama rivojlanishning debochasi boʻlib xizmat qildi. Ushbu davrda shahar va qishloqlar oʻrtasida savdo sotiq kengaydi. Bu davrda sanʼat turining oʻziga xos yoʻnalishi boʻlgan musiqa ilmining rivojlanishi roʻy berdi. Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sinoning yashab ijod qilishi, saroy musiqachilar ijodida qasida janri yuzaga kelishiga olib keldi. Musiqaning rivojlanishida Markaziy Osiyoning arab xalifaligiga qoʻshib olinishi natijasida, arablar oʻz navbatida musiqa sanʼati sohasida mahalliy aholidan koʻpgina narsalarni oʻrganib oldilar hamda buning natijasi ijobiy natija bera oldi. Isfaxoniyning arab tilida yozilgan “Qoʻshiqlar kitobi"ga koʻra, juda koʻp arablar Markaziy Osiyo kuylaridan foydalangan hamda turli xil musiqa asboblari yaratib ommaga taqdim etishgan. Buyuk alloma Forobiy esa turli xil asboblar tovush qatorlarini oʻrganadi.

Xulosa. Xulosa oʻrnida shuni aytish mumkinki, Sharq Uygʻonish davridagi mutafakkirlarimizning taʼlim-tarbiya toʻgʻrisidagi muammolarini tahlil etar ekanmiz, uni ikki yoʻnalishda – qomusiy olimlar ijodiy merosida taʼlim-tarbiya muammosi va sof taʼlimiy-axloqiy asarlarda komil insonni tarbiyalash muammolarining hal etilishi orqali ifodalanganini koʻramiz. Bu yuksak rivojlanish namunasini Somoniylar davri boshlab berganligini koʻrishimiz mumkin. Yurtimizda somoniylar sulolasi hukmronlik qilgan asrlar joʻshqin, voqealarga boy, namunali va saboqli davrdir. Eng muhimi, bu davrda mamlakatimizning, xalqimizning, tarixiy-madaniy taraqqiyotdagi anʼana va tajribalarimizning naqadar mustahkam poydevorga ega ekanligini koʻrish mumkin. Taʼkidlash joizki, taʼlim-tarbiya jarayonida ajdodlarimiz yaratgan bebaho maʼnaviy-pedagogik merosdan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Sharq mutafakkirlari tomonidan yaratilgan tarbiyaviy qadriyatlar, yosh avlodni axloqiy jihatdan tarbiyalashda hamon dolzarb boʻlib turibdi. Bu meros yosh avlodni har tomonlama yetuk,

barkamol shaxs sifatida shakllantirish, ularga toʻgʻri taʼlim-tarbiya berishga xizmat qiladi, chunki, ular taʼlimotida inson odobi, axloqi, iymon-eʼtiqodi, vijdoni, erkinligi, oila, farzand tarbiyasi masalalari nazariy va amaliy ahamiyatini yoʻqotmagan [6:10]. Ularning tarbiyaviy qadriyatlari, didaktik asarlari bugungi kunda ham yoshlar taʼlim-tarbiyasiga ulkan hissa qoʻshib kelmoqda.

Sharq mutafakkirlarining ijodiy faoliyatidagi taʼlim-tarbiyaga oid yondashuvlar, gʻoyalar [7:144], qarashlarni yosh avlodning ongiga singdirishda tarbiya usullari va vositalarini bilish, hayotda ulardan toʻgʻri foydalanish – oliy pedagogik taʼlim jarayonida professor-oʻqituvchilarning pedagogik mahoratidagi muhim xususiyatlardan biri hisoblanadi.

Адабиётлар/Литература/References:

1. N.Abdullayev, Oʻzbekiston sanʼati tarixi, Toshkent, 2007.
2. N.Jumaboyev. Somoniylar davridagi ilm fan va madaniyat. Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi 2022 yil 2-son. 2022. https://hemis.guldu.uz/static/uploads/56/316e-iMkMNyl6QDEVT6kcX3o0rmVhvUv.pdf
3. U.Uvatov. Buyuk yurt allomalari (uchinchi nashr). T.: “Oʻzbekiston”, 2020 y.
4. Sh.Safarov. “Termiz va termiziylar”, T.: “Jayxun”, 1993 y.
5. B.Abdullayev. Uygʻonish davri haqida nimalarni bilasiz? Yoki Somoniylar davlati boshqaruvi va huquqiy tizimiga bir nazar. https://uza.uz/uz/posts/uy-onish-davri-a-ida-nimalarni-bilasiz-25-07-2020
6. A.Navoiy. “Nasoyimul muhabbat”, 15-tom, 1968 y.
7. Abu Bakr Muhammad ibn Ja’far an-Narshaxiy, Buxoro tarixi (fors tilidan A.Rasulev tarjimasi), T.: 1991 y.

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (Online)
Сайт: https://scienceproblems.uz
DOI: 10.47390/SPR1342V4I2Y2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОИЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 2 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари" электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: "SCIENCEPROBLEMS TEAM" масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).